

Filosofia politică

Eric Weil

TREI

Cuvânt-înainte de
Patrice Canivez

Traducere din limba franceză de
Corneliu Bîlbă

Editori:
Silviu Dragomir
Magdalena Mărculescu
Vasile Dem. Zamfirescu

Redactare:
Carmen Eberhat

Ilustrație și design copertă:
Alexe Popescu

Director producție:
Cristian Claudiu Coban

Dtp:
Gabriela Anghel

Corectură:
Cristina Teodorescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
WEIL, ERIC

Filosofia politică / Eric Weil ; trad. din lb. franceză de Corneliu Bîlbă ; cuvânt-înainte de Patrice Canivez. - București : Editura Trei, 2024
ISBN 978-606-40-2382-7

I. Bîlbă, Corneliu (trad.)
II. Canivez, Patrice (pref.)

32

Philosophie politique
© Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1996.
<http://www.vrin.fr>

Copyright © Editura Trei, 2024
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e-mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-40-2382-7

CUPRINS

<i>Cuvânt-înainte</i> (Patrice Canivez).....	9
INTRODUCERE. Morala și viața. Filosoful și lumea	49
I. MORALA	71
II. SOCIETATEA	127
A. Mecanismul social.....	127
B. Individul și societatea	184
III. STATUL	249
A. Statul considerat ca formă.....	249
B. Tipurile de stat modern	293
C. Problemele statului modern	333
IV. STATELE, SOCIETATEA, INDIVIDUL	411

Cuvânt-înainte

Filosofia politică a lui Eric Weil, a cărei traducere în limba română este făcută aici de Corneliu Bilbă, a fost publicată în 1956. Este una dintre cele trei cărți care sunt în centrul filosofiei lui Eric Weil, unul dintre principalii reprezentanți ai tradiției neokantiene din filosofia franceză a secolului XX. Celelalte două lucrări majore ale lui Eric Weil sunt *Logica filosofiei* (1950) și *Filosofia morală* (1960), la care mai trebuie să adăugăm *Hegel și statul* (1950) — un studiu clasic asupra *Filosofiei dreptului* de Hegel —, precum și *Probleme kantiene* (1963). Numeroase articole ale lui Weil au fost reunite în volumele *Eseuri și conferințe*¹. Unele dintre aceste lucrări au fost traduse în diferite limbi.

De ce [traducem] *Filosofia politică* a lui Eric Weil? Răspunsul se află chiar în carte, în faptul că aceasta tratează despre realitățile contemporane și despre problemele cu care ne confruntăm: conflictul dintre societatea în curs de globalizare și statele particulare, necesitatea de a concilia între eficacitatea economică și dreptatea socială, opoziția dintre guvernarea autocratică și guvernarea constituțională, chestiunea statului mondial. Dar actualitatea problemelor tratate în carte nu este

1 O bibliografie și alte informații complementare pot fi găsite pe pagina web a Institutului Eric Weil: <https://institut-eric-weil.univ-lille.fr> (N.a.).

singura rațiune pentru a o aprofunda. Gândirea politică a lui Eric Weil se înscrie într-o reflecție asupra sensului activității filosofice. Ea propune o înțelegere a câmpului politic în ansamblu, a conflictelor sale și a problemelor pe care le ridică. Dar este în același timp și o reflecție asupra filosofiei ca „practică“, asupra modului în care practica filosofiei participă la acțiunea considerată ca proces istoric. Acest Cuvânt-înainte are ca scop să clarifice concepția despre acțiune și să propună câteva axe de lectură.

1. Violență și filosofie

Tema centrală a filosofiei lui Eric Weil este raportul dintre violență și discurs, discursul fiind înțeles ca argumentare și comprehensiune, ca sesizare a realului prin intermediul conceptelor articulate coerent. Poate să pară că, pentru filosofie, violența nu este decât un obiect de reflecție printre altele. Ea face loc unor considerații despre răul moral, despre război, dominație și exploatare. De fapt, violența naturii și violența politică, socială, economică fac parte din realul pe care caută să-l sesizeze discursul filosofic. Filosofia este comprehensiune a realului prin intermediul discursului și ea sesizează realul ca lume făcută deopotrivă din sens și din non-sens. Această lume este una plină de sens, altfel ar fi incomprehensibilă și, atunci, niciun discurs n-ar mai fi posibil. Este, de asemenea, o lume a violenței și a luptei împotriva violenței. Totuși considerarea violenței în discurs presupune ca ea să fie tratată drept *contradicție*: există contradicții ce afectează structura internă și raporturile externe ale societăților

și ale statelor, precum și contradicții ce împiedică ființa umană să fie în acord cu sine. Demersul tradițional al filosofiei constă deci în a trata problema violenței printr-o dublă reducere: reducerea violenței la o formă sau alta de contradicție și reducerea contradicției [la incoerență] printr-o formă sau alta de coerență logică. *Logica filosofiei* examinează aceste diferențe logice, mergând de la dialogul socratic ce elimină contradicția până la dialectica [modernă] ce o integrează în mișcarea discursului.

Însă rezolvarea propriu-zis discursivă a problemei își află limita odată cu apariția unei forme de violență ireductibile la vreo formă de contradicție. Totalitarismele secolului XX ilustrează această posibilitate. Ceea ce pun ele în evidență este un tip de violență care nu este propriu-zis contradicție, căci nu se situează în planul discursului. Este o violență ce se manifestă ca respingere a discursului, ca refuz de a valoriza exigența de a răspunde pentru cele spuse ori făptuite. Ea este „în afara discursului“, în măsura în care discursul se sprijină pe dezvoltarea de argumente accesibile și admisibile de către toți. Pe plan moral, această atitudine corespunde unei posibilități pe care Kant a întrevăzut-o, dar a exclus-o ca fiind de negândit: este vorba despre respingerea deliberată a imperativului categoric, de respingerea universalului, în deplină cunoștință de cauză. Pentru Kant, orice ființă umană este dotată cu o conștiință morală. Asta înseamnă că omul este sensibil la imperativul moral. El poate să aibă o conștiință confuză a acestui imperativ sau i se poate sustrage, dar nu-l poate respinge. Pentru Eric Weil, în schimb, ființa umană se poate voi lipsită de conștiința morală: „nimeni nu a putut vreodată să dea o conștiință morală

cuiwa care este (se vrea) lipsit de ea². Pe plan politic, această atitudine dă naștere unei folosiri pur instrumentale a limbajului. Ea se traduce prin folosirea imperativului „șeful vrea, deci trebuie“ și a unor mitologii colective destinate să aducă susținerea maselor. Aceste mitologii pot fi stupide și inadmisibile, cum este cazul rasismului biologic. Numai că ele sunt irefutabile, pentru că nu se situează pe planul argumentării, unde facem obiecții și respingem teze. Mai precis, ele pot fi respinse prin tot felul de argumente, dar respingerea lor nu-l atinge pe cel întâmpinat. Faptul de a fi respins sau refutabil este lipsit de importanță în ochii lui, căci argumentele, obiecțiile și respingerile nu au nicio semnificație pentru el. Ceea ce-l interesează nu este gândirea, ci *făptuirea*. El vrea să *lucreze* prin intermediul limbajului, servindu-se de el ca de un ciocan care permite modelarea societății și a genului uman. Pentru Eric Weil, ca și pentru Hannah Arendt, totalitarismul corespunde unei deplasări categoriale, unei transpuneri în categoria *lucrării* (*œuvre*), a ceea ce ține de categoria *acțiunii*. Aceasta duce la violență, pentru că orice *lucrare*, orice proces de fabricare forțează materialul căruia îi impune o formă determinată. Numai că acest material este societatea cu ceilalți oameni. Potențial, este întreaga omenire.

La Weil, ca și la Arendt, categoria acțiunii trebuie deci deosebită de categoria lucrării. Dar, la Weil, noțiunea de categorie are o semnificație specială. O categorie filosofică³ este un concept central în jurul căruia se articu-

2 *Logique de la philosophie*, capitolul „Conscience“ (N.a.).

3 A se deosebi categoriile filosofice de categoriile metafizice care sunt categorii în sensul aristotelic sau kantian al termenului. Cele metafizice — precum categoria cauzalității — definesc condițiile de posibilitate ale

lează un discurs coerent asupra realului. Totodată, acest concept corespunde cu ceea ce este resimțit ca esențial într-o *atitudine* dată, adică într-un mod de a fi în lume. *Logica filosofiei* explicitează categoriile care, în ansamblul lor, constituie posibilitățile discursului filosofic, diferitele perspective posibile din care acest discurs poate sesiza realul. Nu este cazul să evocăm aici sistemul de categorii la care face aluzie *Filosofia politică*, la început, mai ales că aceasta poate fi citită independent de *Logica filosofiei*. Este de ajuns să remarcăm că filosofia, sub categoria acțiunii, nu mai este concepută doar ca sesizare comprehensivă a realului, ci și ca participare la acțiunea văzută ca proces de transformare a lumii. Sub categoria acțiunii, filosofia nu mai este concepută doar ca *theoria*. Ea este văzută, de asemenea, și în chip esențial, ca *praxis*.

Transformarea lumii despre care este vorba aici nu este „producție”. Scopul nu este de a realiza o utopie sau de a crea un „om nou”. Cu alte cuvinte, acțiunea nu se reduce la un mod de existență umană și de relații interumane, cum este cazul la Arendt. Acțiunea trebuie să aibă rezultate. Aceasta nu este acțiune reală decât din clipa în care are efecte asupra realității. Totuși ea nu constă în a reface lumea după un model ideal, ci este „negare a negației”. Scopul ei este de a reduce violența care stă în calea libertății omului, împiedicându-l să ducă o existență autonomă. Acțiunea caută să diminueze violența ce lezează individul ca reprezentant al unei pături sau clase sociale, al unei națiuni, al unei naționalități, al unei

cunoașterii, pe când categoriile filosofice definesc condițiile de posibilitate ale comprehensiunii. La Weil, categoriile metafizice iau sensuri diferite în funcție de categoria filosofică care reglementează folosirea lor (N.a.).

comunități culturale sau profesionale. Această violență poate fi violență politică, economică sau socială. Dar, în toate cazurile, ea îi impune individului destinul grupului, al națiunii, al păturii sociale de care aparține și îl împiedică să ducă o viață care să fie cu adevărat propria lui viață.

Logica filosofiei definește acest scop al acțiunii drept „realizare“ a discursului. De fapt, acțiunea are ca scop realizarea aceluia universal care este principiul discursului filosofic — dezvoltarea unei gândiri întemeiate pe rațiuni ce pot fi admise de orice interlocutor posibil. Pentru acțiune însă, nu este vorba numai de a formula o gândire universal valabilă, ci și de a transforma condițiile de existență în așa fel încât orice individ uman — totalitatea ființelor umane — să aibă posibilitatea reală de a-și gândi viața și de a o trăi așa cum o gândește, să poată inventa o formă de existență care să aibă sens pentru oricine altcineva, la fel ca pentru sine. Așadar acțiunea merge până la capătul cerinței de universalitate care este principiul oricărui discurs filosofic. *Filosofia politică* pleacă de la aceeași idee, formulând-o însă ca scop moral al acțiunii, și anume de a transforma lumea în așa fel încât orice individ să poată accede la autonomia morală în sensul kantian al termenului, adică să poată face propriile alegeri pe baza unor principii universalizabile.

Dar, formulând scopul acțiunii în limbajul moralei, *Filosofia politică* mai spune că este vorba și de a transforma lumea în așa fel încât orice ființă umană să poată acționa în mod *eficace* prin mijloace admisibile moral. Pe planul unei teorii a comunicării, asta înseamnă că trebuie create condițiile sociale și politice care vor permite

oricărei ființe umane să-și pună în valoare drepturile prin cuvânt. În lumea actuală, nu se întâmplă acest lucru. Eficacitatea discuției depinde de măsura în care interlocutorii sunt gata să se lase convinși de cel mai bun argument, să-și modifice în consecință pozițiile și modul de acțiune. Limitele posibilității de acțiune prin discuție îi împing pe indivizi să aleagă violența. Aici este un punct în care Eric Weil se distanțează — anticipat — de Jürgen Habermas. Comunicarea nu este acțiune în ea însăși sau, în orice caz, nu în sensul politic al termenului. Dimpotrivă, scopul acțiunii este de a face în așa fel încât comunicarea, în sensul de schimb de argumente bine întemeiate, să fie o acțiune veritabilă, adică o acțiune efectivă, o acțiune urmată de efecte.

Poate părea straniu ca răspunsul la problema violenței — văzută ca refuz al discursului, al argumentării, al eticii discuției etc. — să fie realizarea unei lumi unde să se poată acționa prin simpla forță a argumentelor, căci individul uman este capabil să se elibereze de orice conștiință morală. Este paradoxal să se tragă de aici concluzia că trebuie să lucrăm la instaurarea unei lumi în care să mai fie posibil a acționa eficace prin mijloace admisibile moral. Dar respingerea discursului poate fi interpretată în multe feluri. În forma ei pură, exprimă o posibilitate ireductibilă a ființei umane. În împrejurări obișnuite, ea se afirmă ca ostilitate față de filosofie și, în general, față de orice activitate de tip reflexiv. Este disprețul față de însăși ideea de a da seamă de ceea ce este spus ori făcut. Însă această respingere poate fi interpretată și ca refuz al unei înțelegeri a realului care nu face decât să constate, care sesizează realitatea într-un

discurs coerent, dar o lasă neschimbată în sine. Cu alte cuvinte, obiectul refuzului poate fi atitudinea teoretică, satisfacția pe care o află omul în gândire și în calitatea lui de ființă gânditoare. Așa încât ceea ce se respinge este uitarea finitudinii, este acea înțelegere a realității care îi permite omului, ființă gânditoare, să se reconcilieze în gândire cu această realitate în aspectele ei dătătoare de sens, lăsând totuși *individul*, în finitudinea și în precari-tatea lui, în seama diferitelor forme de violență care fac parte din această realitate. Violența socială, economică, politică provoacă revolta atât împotriva statului și a societății, cât și împotriva oricărei forme de discurs care pretinde că înțelege lumea, lăsând-o totuși așa cum este. Tocmai respingerea acestei atitudini pur „speculative“ era exprimată de celebra formulă a lui Marx „Filosofii nu au făcut decât să interpreteze lumea în diferite moduri; important este însă de a o schimba“⁴. *Filosofia politică* reia această teză, dar o răstoarnă: pentru a putea acționa în lume, trebuie înțeleasă lumea în aspectele ei dătătoare de sens.⁵ Altfel spus, trebuie înțeleasă lumea ca domeniu al acțiunii umane, trebuie sesizat în ce fel realitatea face posibilă și necesară această acțiune. De asemenea, trebuie înțeleasă acțiunea însăși ca un proces istoric ce are sens. Tocmai aceste diferite aspecte sunt reunite sub ideea unei „categorii a acțiunii“, care înțelege realitatea în ansamblu drept câmp al acțiunii umane și prin care însăși filosofia este înțeleasă ca participare la acțiune.

În termeni concreți, aceasta înseamnă că filosofia se interpretează ca educație și, în special *Filosofia politică*,

4 Cf. *Teze despre Feuerbach*, 11 (N.t.).

5 *Filosofia politică*, p. 125 (N.a.).

ca educație politică, ca educare a privirii politice. Mai înseamnă și că filosofia trebuie să dea seama, în reflecția ei, de modul în care practicarea sa se înscrie în câmpul social și politic. Filosoful nu este un individ „neîntrupat“. El este în cea mai mare parte a timpului o persoană cu o meserie umanistă: un profesor, un editor, un jurnalist etc. De obicei, este cineva care își asumă responsabilitatea de a educa, de a ajuta pe altul să-și elaboreze propria reflecție și care se lasă luminat el însuși, mai cu seamă în cadrul dialogului în care există deschidere față de obiecții. La fel stau lucrurile și cu interlocutorul: este cineva care vrea să înțeleagă politica, este un profesor, un student (la filosofie sau altă disciplină). Este cineva a cărui activitate profesională are dimensiunea unei reflecții filosofice, o persoană angajată în activități civice sau politice care implică discutarea publică a problemelor colective. Un filosof de meserie nu poate concepe o teorie socială și politică fără a reflecta în același timp asupra modului în care propria practică se insinuează în realitatea socială. Este motivul pentru care *Filosofia politică* acordă o importanță specială acestei reflecții a filosofului asupra propriei sale funcții sociale. Pe scurt, cartea ține cont de faptul că este o carte: una scrisă de un autor care se adresează unor cititori și care situează legătura dintre autor și cititori într-un câmp social și politic.

2. Problema politică

Titlul cărții, *Filosofia politică*, este cât se poate de comun. Mai mult, se cuvine și o clarificare a raportului cu tradiția „filosofiei politice“. În mod tradițional, de la

originile sale platoniciene și aristotelice, filosofia politică tratează despre două tipuri de probleme⁶. Pe de o parte, este o teorie normativă și o critică a instituțiilor sociale și politice. Se interesează de fundamentele statului și de tipurile de regim politic și se întreabă asupra celei mai bune forme de guvernare în sens absolut și în sens relativ, adică ținând cont de structura socială, de tipul de organizare economică și de evoluția istorică. În contratema acestui discurs normativ, ea dezvoltă o analiză critică a formelor existente de stat și de societate. Filosofia politică se deosebește astfel de științele politice, care țin (în principiu) de neutralitatea axiologică. Pe de altă parte, filosofia politică examinează ființa umană în condițiile sale concrete de existență. Ea nu se interesează de „esența” abstractă a ființei umane. Se interesează de omul viu dintr-o societate, dintr-o formă de stat și dintr-o perioadă istorică dată. Într-un cuvânt, dezvoltă o antropologie⁷. *Filosofia politică* a lui Eric Weil reia aceste linii de interogare. Lucrarea are deci o dimensiune deopotrivă critică și normativă. În măsura în care explicitează categoria acțiunii în sensul definit, ea se referă la condițiile de existență ale omului contemporan. Politica este înțeleasă ca o „considerare a vieții în comun a oamenilor, potrivit cu structurile esențiale ale acestei vieți”.⁸ Cartea urmărește această viață în comun în diferitele ei dimensiuni, care vor fi sesizate sub conceptele de societate, stat și comunitate. Raporturile dintre societatea modernă, comunitățile

6 „Philosophie politique, théorie politique”, în *Revue française de science politique*, 1961, vol. 11, no. 2 pp. 267-294 [Reluat în *Essais et conférences. Tome 2: Politique*, Vrin, 1991, pp. 387-420] (N.a.).

7 *Ibid.* Vezi și Hegel et l'Etat (N.a.).

8 *Filosofia politică*, §1, p. 49 (N.a.).

tradiționale și statele istorice generează probleme care fac acțiunea indispensabilă. Acestea nu se rezolvă de la sine, soluția lor nu este garantată nici de „legile pieței“, nici de pretensele „legi ale istoriei“. Ele cer acțiune umană și asta înseamnă că vor fi sau nu vor fi soluționate. Mai mult, vor fi rezolvate bine sau rău, după cum acțiunea este condusă de o înțelegere exactă sau greșită a problemelor puse — iată una dintre mizele educației politice pe care le urmărește cartea. Aceste probleme privesc întreaga omenire, condițiile actuale și viitoare de existență. De aceea acțiunea însăși se referă la omenire în ansamblu, la devenirea și evoluția ei.

Astfel, acțiunea și reflecția sunt legate de situația istorică. *Filosofia politică* trebuie să dea seama de propriul context. Care este acest context? Mai întâi, cel de după război. Cartea apare la un deceniu după sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Autorul ei este născut în 1904, în Germania, într-o familie de tradiție iudaică. Eric Weil părăsește Germania la sfârșitul lui 1932 și se instalează la Paris, unde urmează celebrul seminar al lui Alexandre Kojève, despre *Fenomenologia spiritului* a lui Hegel. Devenit cetățean francez, Weil ia parte la război sub uniforma armatei franceze. După război colaborează cu Georges Bataille la revista *Critique* și publică lucrări majore în franceză, limba sa adoptivă. Cărțile și articolele sale se referă în primul rând la filosofie, dar ele cuprind și numeroase studii cu caracter istoric, sociologic, politologic (despre naționalism, raporturile dintre politică și religie, evoluția societăților industriale etc.⁹). Eric Weil

9 „Masses et individus historiques“, în *Essais et conférences. Tome 2: Politique*, pp. 255-325 (N.a.).

se integrează târziu în mediul academic francez și moare în 1977, după ce predă la Universitatea din Lille și apoi la cea din Nisa.

Filosofia politică apare deci la un deceniu după sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Arierplanul istoric al lucrării îl constituie, în parte, experiența totalitarismului. Dar mai există și Războiul Rece, decolonizarea și intrarea pe scena internațională a țărilor din Africa și Asia, emancipate de sub tutela occidentală, țări ce formează „lumea a treia“, după formula lui Alfred Sauvy, din 1952¹⁰. Prefața¹¹ *Filosofiei politice* este datată 21 iunie 1955. 1955 este anul Conferinței de la Geneva, unde reprezentanții SUA și URSS — la acel moment, Eisenhower și Hrușciov — își vorbesc pentru prima dată de la începutul Războiului Rece, în 1947. Este introducerea la ceea ce va veni mai târziu: „coexistența pacifică“ cu momentele ei de criză și de destindere. În iunie 1955, s-a ținut la Bandung, pe insula Java, o conferință la care au participat 29 de țări din Africa și Asia, cele mai multe dintre ele recent decolonizate, preocupate să scape de presiunea SUA și URSS. Sunt premisele a ceea ce va deveni mai târziu mișcarea țărilor „nealiniat“ (la conferința de la Brioni, care i-a reunit în iulie 1956 pe Nasser, Nehru și Tito). Pretutindeni începe procesul de decolonizare. În Indochina, francezii sunt bătuți de vietnamezi, la Ðiện Biên Phủ, în 1954. Independența Marocului și a Tunisiei

10 Alfred Sauvy, „Trois mondes, une planète“, *L'Observateur*, 14 août 1952, no. 118, p.14 (N.a.).

11 În ediția românească, acea prefață nu a fost tradusă, întrucât ea a fost scrisă pentru un public care, astăzi, nu mai există. Înlocuind „Prefața“ autorului cu studiul lui Patrice Canivez, conectăm cartea la problemele lumii de azi și la un public diferit de cel original (N.t.).